

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ДИТИНИ В СУЧАСНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Ольга Канарова

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розкривається зміст поняття «культурно-освітнє середовище» та «культурно-освітній простір». Автор визначає ключові моменти при формуванні культурно-освітнього простору сучасного освітнього закладу, якими вважає наповнення його змісту достатньою духовно-моральною базою, чинник соціального оточення, урахування диферентності й різноманітності навчальних середовищ.

Ключові слова:

культурно-освітній простір;
культурно-освітнє середовище;
сучасні заклади освіти.

Аннотация:

Канарова Ольга. Культурно-образовательное пространство ребенка в современных учебных заведениях. В статье раскрывается содержание понятий «культурно-образовательная среда» и «культурно-образовательное пространство». Автор определяет ключевые моменты при формировании культурно-образовательного пространства современного образовательного учреждения, к которым относит наполнение его содержания достаточной духовно-нравственной базой, фактор социального окружения, дифференцированность и разнообразие учебной среды.

Ключевые слова:

культурно-образовательное пространство;
культурно-образовательная среда;
современные учебные заведения.

Resume:

Kanarova Ol'ha. Cultural and educational space of a child in a modern educational institution. The article exposes the concepts of "cultural and educational environmental" and "cultural and educational space". The author defines the key moments in forming cultural and educational space of modern educational institution, to which she refers filling its content with spiritual and moral base, the factor of social environment, difference and variety of educational environment.

Key words:

cultural and educational space, cultural-educational environment, modern educational institutions.

Постановка проблеми. Пошук ефективних моделей сучасних навчальних закладів стає пріоритетним напрямом роботи дослідників. Головною метою сучасного навчально-виховного процесу є формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості та простору, у якому стимулюється її розвиток і саморозвиток. Для виконання цього завдання сучасні освітні заклади мають розв'язати питання не лише про передачу теоретичних знань молодому поколінню, а й про створення відповідного культурно-освітнього простору для формування самостійного вибору емоційно-ціннісного ставлення кожної особистості до запропонованої інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам взаємодії школи та родини, основам створення цілісного виховного простору присвячено праці таких науковців, як І. Бех, Є. Голобородько, Л. Качинська, О. Киричук, О. Кузьменко, О. Сухомлинська.

Дослідженням питання культурно-освітнього середовища займалися Г. Корнетов, О. Петренко, О. Мертенс, М. Харламова та інші.

Справжню скарбницю в царині дослідження цілей, методів, завдань і форм формування культурно-освітнього простору в різноманітних навчальних закладах становлять праці В. Андрущенко, Г. Белоконєва, В. Бикова, А. Бондаревської, О. Кондратьєва, В. Шаталова.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення головних чинників формування культурно-освітнього простору дитини в сучасному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освіта на сучасному етапі розвитку суспільства набуває рис складного культурного процесу, який орієнтований на індивідуальний розвиток. Перед закладами освіти як інституційними формами організації системи освіти постає питання про створення необхідних умов для розвитку і реалізації здібностей кожної особистості.

Визначні дидакти й педагоги при дослідженні впливу на формування емоційно-ціннісного ставлення дитини до навчання дійшли висновку, що формування культурно-освітнього середовища і культурно-освітнього простору є одним із важливих питань підвищення якості освіти у сучасних освітніх закладах.

Зазначимо, що поняття «культурно-освітнє середовище» та «культурно-освітній простір» у роботах науковців тлумачиться по-різному. На думку Г. Корнетова, освітнє середовище характеризується постійним розширенням сфери життєдіяльності людини, що зростає, і з цього погляду воно містить у собі все більше збагачених, опосередкованих культурою зв'язків із навколишнім світом, змушуючи людину все частіше пізнавати, спостерігати, сприймати власну діяльність, розкривати життєве значення досліджуваних об'єктів, осягати принципи власних дій і керуватися ними у нових ситуаціях тощо [3, с. 42]. Як вважає О. Петренко, освітнє середовище є культурно-освітнім хронотопом, у якому активно відбувається культурна ідентифікація людини, відбуваються процеси

особистісного становлення, формується самосвідомість [7, с. 3].

Категорія «культурно-освітнє середовище» є базовою в дослідженні О. Мертенс [5]. Зокрема дослідниця визначила цю категорію як складне інтегроване поняття, що являє собою сукупність освітньо-навчальних і культурно-виховних умов, які відображають політичний і соціально-економічний розвиток, вітчизняні національно-культурні та історичні традиції, стан духовно-моральної сфери суспільства, а також все, що оточує, розвиває і формує особистість [5, с. 5–7].

Науковець також виділяє педагогічні можливості культурно-освітнього середовища, під якими розуміє характеристики (властивості, умови, обставини), використання яких в освітньому процесі здатне вплинути (що є важливим для нашого дослідження) на духовно-моральне становлення особистості учня. При цьому О.Мертенс підкреслювала, що організація духовно-морального виховання має враховувати педагогічні можливості культурно-освітнього середовища, сформованого предметними умовами (екологія, архітектура, інфраструктура тощо), соціокультурними факторами (локальний соціум, економіка, культура та ін.), інститутами соціалізації (школа, сім'я, церква) тощо. Погоджуючись із думкою О. Мертенс, зауважимо, що в умовах культурно-освітнього середовища основою шкільного, сімейного та релігійного виховання дітей є історико-культурна спадщина. Однак ми не погоджуємося із твердженням дослідниці про те, що найбільш ефективні педагогічні можливості для актуалізації духовно-морального потенціалу міського середовища можуть бути створені лише у шкільному навчально-виховному процесі, адже для учнівської молоді шкільний навчально-виховний процес є лише частиною її життя, а отже, питання про ефективні педагогічні можливості для актуалізації духовно-морального потенціалу залишаються дискусійними.

Найважливішою для нашого дослідження є робота М. Харламової, у якій науковець, спираючись на концепцію середовищного підходу до духовно-морального виховання учнів, визначила культурно-освітнє середовище як складне поняття, що виражає єдність культури та освіти як взаємодоповнювальних сфер соціальної життєдіяльності [10, с. 10–11]. Культура, на думку М. Харламової, виробляючи та зберігаючи соціально-історичний досвід, виступає комплексом предметних, соціальних і духовних умов, у яких відбуваються процеси соціалізації особистості. Ми погоджуємося з думкою дослідниці й дотримуємося погляду, що інститути соціалізації (школа, сім'я, церква) так само, здійснюючи освітню діяльність у певному культурному просторі, виконують найважливішу

культурну функцію – функцію відбору та трансляції накопиченого поколіннями соціального досвіду. І якщо вплив середовища на духовно-моральний розвиток особистості у культурній системі бути нерегульованим, то в освітній підсистемі цей процес, на нашу думку, має стати організованим і цілеспрямованим.

Зміст поняття, які ми аналізуємо, розкрито також у роботі А. Бондаревської. Так, дослідниця розуміє культурно-освітній простір як зумовлений часом спосіб існування, взаємодії, взаємної детермінації освіти і культури, буття освіти у світі культури, а культури – у сфері освіти. На відміну від культурно-освітнього простору, автор розуміє «освітнє середовище» як сукупність спеціально створених умов і таких умов, що виникають природно, а також засобів, відносин, що створюють об'єктивну основу й забезпечують єдність процесів особистісного розвитку та саморозвитку. Як основоположні принципи проектування культурно-освітнього простору А. Бондаревська виділяє: особистісно-орієнтований і індивідуальний підходи; пріоритет цінностей творчої особистості; орієнтація на структури, що розкривають справжній смисл певної діяльності; соціальна адаптивність; технологічність освітнього процесу; створення умов для розвитку та саморозвитку особистості тощо [1].

Поняття «культурно-освітній простір» у роботі О. Кондратьєвої тлумачиться в тісному зв'язку із середовищем особистісного розвитку учня. Так, на думку автора, культурно-освітній простір навчального закладу є відкритою системою, де є особливим чином організоване соціокультурне й педагогічне середовище, стимулюється розвиток і саморозвиток кожної особи, до нього. На переконання автора, культурно-освітній простір є системою умов для особистісного і творчого розвитку учнівської молоді та педагогів – усіх суб'єктів освітнього процесу; це середовище для розвитку і виховання особистості. Отже, О. Кондратьєва взаємопов'язує, але не отожднює аналізовані нами поняття – «культурно-освітнє середовище» та «культурно-освітній простір» [3].

Ще одну загальну характеристику поняття культурно-освітнього середовища розглядає в дисертації О. Петренко: це хронотопність (формально-змістова категорія, що визначає образи людини в культурі та освіті). Зокрема дослідницею висунуто положення про те, що освіта можлива за умови створення особливого культурно-творчого освітнього середовища як хронотопного утворення, складниками якого, на думку вченою, є педагогічні освітні системи, спрямовані на відкриття та самореалізацію особистості. О. Петренко також пише й про культурно-освітній простір як хронотопне

явище, що інтегрує в собі просторово-часові та змістовно-подієві характеристики процесу становлення особистості, а також процеси формування самосвідомості й саморозуміння [7, с. 8–10].

Необхідною умовою створення культурно-освітнього простору закладів освіти є наповнення його достатнім духовно-моральним змістом, що допоможе особистості зберегти людяність і милосердя в різних життєвих ситуаціях.

Проблеми духовно-морального виховання учнівської молоді в культурно-освітньому середовищі вивчалися різними науковцями. Зокрема В. Уланов [9] у своїй роботі висвітлює значущість регіонального чинника в системі духовно-морального виховання та підкреслює значення розробки спеціальних програм у відкритому соціокультурному середовищі. Дослідники В. Кучурін і Ф. Козирев запропонували позаконфесійну модель духовно-морального виховання на основі навчально-методичного комплексу «Духовно-моральні бесіди» [4]. У дослідженнях інших авторів висвітлюється освітня діяльність духовних шкіл різного періоду, як-от у дисертації В. Трофименко, де розглядається роль православних церковних братств у роботі духовних шкіл у 1864–1918 рр. або ж у праці С. Рягузова, присвяченій питанням суспільно-політичної та освітньої діяльності духовенства наприкінці XIX–на початку XX століття.

Сьогодні триває активний пошук відповідей на питання про виховання духовної особистості в мінливих соціально-політичних та економічних умовах. Йдеться, як свідчить аналіз сучасних наукових праць, і про створення культурно-освітнього середовища, що так само має постати як виважена сукупність освітніх, соціальних, культурних, спеціально організованих психолого-педагогічних умов духовно-морального виховання особистості.

Наголосимо, що під культурно-освітнім простором у духовно-моральному вихованні учнівської молоді ми розуміємо сукупність освітніх, соціальних, культурних, спеціально організованих психолого-педагогічних умов, унаслідок гармонійної взаємодії яких відбувається цілісне становлення особистості, її моральної свідомості, духовності.

При цьому одним із найважливіших завдань правильно організованого культурно-освітнього середовища є виявлення творчих обдарувань і схильностей учнів, їх розвиток відповідно до індивідуальних особливостей з урахуванням їх здібностей і можливостей. На нашу думку, ці процеси повинні відбуватися відкрито, оскільки будь-яка замкнута система освіти, як показує ретроспективний аналіз, рано чи пізно зникає. Ця

думка знаходить підтвердження в роботі сучасного дослідника – доктора педагогічних наук, професора С. Тарасова. Критикуючи такий істотний недолік, як замкнутість освітніх закладів на внутрішньому мікросоціумі, учений підкреслював, що «виховні системи, які створюються сьогодні в освітніх установах, і зміст освітньої діяльності загалом часто замикаються на внутрішніх проблемах освітньої установи й мікросоціуму, без урахування геополітичних тенденцій і широкого соціокультурного контексту життєдіяльності людини» [8, с. 8].

Вкажемо також і на взаємозв'язок між процесом духовно-морального виховання і тим природним і соціокультурним оточенням, яке утворює середовище безпосередньої життєдіяльності людини. Так, М. Харламова наголошує: педагогічні можливості культурно-освітнього середовища зумовлені його якістю, що утворює сприятливе для особистості життєве оточення. Необхідним, на думку дослідниці, є створення комплексу спеціальних умов, що сприяють актуалізації духовно-морального потенціалу середовища, а також створення навчально-методичного й організаційного забезпечення, уведення культурно-історичної спадщини у практику духовно-морального розвитку і виховання учнів [10, с. 5–7].

Розглядаючи питання формування культурно-освітнього простору дитини в сучасних освітніх закладах, доцільно враховувати чинник соціального оточення, у якому «проходить життя і діяльність учня, тобто середовище у вузькому розумінні цього слова – сім'я, дитячий колектив, товариші, дорослі, із якими безпосередньо спілкуються школярі» [6].

Сучасні освітні заклади перестають бути уніфікованими й орієнтуються на виховання особистості з її індивідуальним розвитком і природними задатками. Цінністю такої інноваційної освітньої моделі є усвідомлення кожним учасником навчально-виховного процесу (батьками, учнями, вчителями) пріоритетних принципів освіти: інтенсифікації, гуманітаризації, індивідуалізації, диференціації, відродження національних традицій, гуманізації, демократизації тощо. Психолого-педагогічною умовою розбудови моделі сучасного освітнього закладу як соціально-педагогічного комплексу є соціальне становлення та розвиток творчого потенціалу особистості школяра.

Дослідники С. Моїсєєв і Л. Назаренко у праці «Соціалізація дітей і учнівської молоді в сучасному освітньому просторі» зазначають, що сучасні педагогічні, соціально-психологічні дослідження спрямовані на визначення тих умов, факторів, що впливають на соціалізацію особистості. До факторів, що впливають на

процес соціалізації дитини в сучасному освітньому закладі науковці зараховують: біологічний (рівень активності дитини, здатність розв'язувати проблеми, що виникають у процесі спілкування, адаптація особистості до нових умов) і соціальний, що означає вплив життєвих середовищ (сім'ї, дитячого садка, школи, ровесників). На думку вчених, саме завдяки врахуванню біологічного і соціального факторів, а також вікових особливостей підлітків, що сприяють якісним змінам у їхній життєдіяльності, і має будуватися сучасний культурно-освітній простір [6, с. 20].

С. Моїсєєв і Л. Назаренко переконані, що сучасний освітній простір відповідно до інноваційних процесів набуває змін у різних категоріях освіти:

- відносно змісту освіти (варіативна частина, факультативи);
- різноманітність нетрадиційних форм оцінювання (творчі роботи, рейтингове оцінювання, створення проектів);
- диферентність форм організації навчально-виховного процесу (дистанційна освіта, самоосвіта);
- корекція управлінської діяльності (самоврядування, дотримання компаративної культури);
- зміст виховання (профорієнтація, прищеплення загальнолюдських цінностей);
- співпраця із соціумом і науковими та науково-методичними установами (співпраця сім'ї та школи у вихованні молоді, місцеве самоврядування, ознайомлення з ринком праці, експериментальна робота) [6, с. 21].

При формуванні культурно-освітнього простору необхідно враховувати існування диференційності та розмаїтості навчальних середовищ, які формуються навчальними закладами, педагогічними колективами і

викладачами певних предметів, керівниками творчих гуртків, спортивних і мистецьких об'єднань.

У культурно-освітньому просторі дитини в сучасному освітньому закладі умовно можна виділити навчально-розвивальне й позакласне дозвіллове середовища.

Навчально-розвивальне середовище охоплює навчальну діяльність дитини в освітньому закладі, виконання домашніх завдань і самопідготовку. До позакласного дозвіллового середовища належать різноманітні секції та гуртки за інтересами, що особливо приваблює дітей дошкільного й молодшого шкільного віку. Зазначені компоненти культурно-освітнього простору дитини являють собою педагогічно організовані середовища, що допомагають виявити нахили, розвинути здібності, самоствердитися особистості в тому чи іншому напрямі.

Зауважимо, що, окрім зазначених спеціально організованих педагогічних середовищ, на формування дитини впливають педагогічно неорганізовані середовища, середовища вільної життєдіяльності особи. До них належать масово-комунікаційне середовище (засоби масової інформації), сімейне середовище (взаємодія з членами родини), вікове середовище (однокурсники, товариші у дворі).

Висновки. Отже, проаналізувавши культурно-освітній простір дитини в сучасних закладах освіти, ми дійшли висновку, що головними чинниками його формування є духовно-моральна основа, фактор соціального оточення, диференційність і різноманітність навчальних середовищ.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні ролі соціалізації дітей у сучасному освітньому просторі для досягнення більш високого рівня навчання.

Список використаних джерел

1. Бондаревская А.И. Культурно-образовательное пространство вуза как среда профессионально-личностного саморазвития студентов: автореф. дис.... канд.пед. наук: 13.00.08 / Алина Игоревна Бондаревская. – Ростов н/Д: Ростовский гос. пед. ун-т, 2004. – 23 с.
2. Кондратьева Е.А. Культурно-образовательное пространство сельской школы как среда личностного развития школьника: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Кондратьева Елена Анатольевна. – Ростов н/Д.: Ростовский гос. пед. ун-т., 2005. – 186 с.
3. Корнетов Г.Б. Общая педагогика: Учеб. пос. / Г.Б.Корнетов; [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Изд-во АСОУ, 2009. – 296 с.

References

1. Bondarevskaya, A. I. (2004). *Cultural and educational space of a university as an environment for professional and personal self-development of students*. Abstract of thesis for a Candidate degree in Pedagogical sciences. Rostov-on-Don. [in Russian].
2. Kondrat'eva, Ye. A. (2005). *Cultural and educational space of a rural school as an environment for personal development of a student*. Rostov-on-Don: Rostov State Pedagogical University. [in Russian].
3. Kornetov, G. B. (2009). *General pedagogy: tutorial*. Moscow: ASOU Press. [in Russian].
4. Kuchurin, V. V. (2011). *Nonconfessional model of spiritual and moral education based on Educational and Methodical complex*. Education in contemporary educational environment.

4. Кучурин В.В. Неконфессиональная модель духовно-нравственного образования на основе УМК «Духовно-нравственные беседы» // Владимир Владимирович Кучурин, Федор Николаевич Козырев // Воспитание в современной образовательной среде: Материалы региональной научно-практической конференции / отв. ред. И.В. Васютенкова. – СПб.: ЛОИРО. – 2011. – С.76–83.
5. Мертенс Е.С. Развитие культурно-образовательной среды Смоленской губернии во второй половине XIX - начале XX века: дис. канд.пед.наук: спец. 13.00.01 / Елена Сергеевна Мертенс. – Смоленск: Смоленский гос. ун-т, 2006. – 218 с.
6. Моїсєєв С.О. Теоретико-методологічні засади процесу соціалізації дітей та учнівської молоді в сучасному освітньому просторі: метод. рекомендації / С.О. Моїсєєв, Л.М. Назаренко. – Херсон, 2013. – 48 с.
7. Петренко Е.А. Формирование профессионального самосознания в культурно-образовательной среде вуза: автореф. дис. ... канд. философ. наук спец. 09.00.13 / Елена Анатолиевна Петренко. – Ростов н/Д.: Южный федеральный ун-т, 2007. – 23 с.
8. Тарасов С.В. Воспитание в современных социокультурных условиях / Сергей Валентинович Тарасов // Воспитание в современной образовательной среде: Материалы региональной научно-практической конференции / отв. ред. И.В. Васютенкова. – СПб.: ЛОИРО. – 2011. – С. 7–12.
9. Уланов В.А. Региональный фактор в системе духовно-нравственного воспитания / Уланов Валерий Анатольевич // Воспитание в современной образовательной среде: // Мат-лы региональной научно-практической конференции / отв. ред. И.В. Васютенкова. – СПб.: ЛОИРО. – 2011. – С.72–76.
10. Харламова М.И. Педагогические возможности культурно-образовательной среды провинциального города России в духовно-нравственном воспитании учащихся: [дис... канд. пед. наук: 13.00.01] / Харламова Марина Александровна. – Воронеж: Воронежский гос. пед. ун-т, 2010. – 175 с.
- Proceedings of regional scientific and practical conference. SPb: LOIRO Press. [in Russian].
5. Mertens, Ye. S. (2006). *The development of cultural and educational space in Smolensk province at the second half of XIX– the beginning of XX century*. Smolensk: Smolensk State University. [in Russian].
6. Moiseev S. O. (2013). *Theoretical and methodological basis of the process of children and youth's socialization in modern educational environment: guidelines*. Kherson. [in Ukrainian].
7. Petrenko, Ye. A. (2007). *Formation of professional self-consciousness in cultural and educational environment in university*. Abstract of thesis for a Candidate degree in Philosophy sciences. Rostov-on-Don. [in Russian].
8. Tarasov, S. V. (2011). *Education in contemporary social and cultural conditions*. Education in contemporary educational environment. Proceedings of regional scientific and practical conference. SPb: LOIRO Press. [in Russian].
9. Ulanov, V. A. (2011). *Regional factor in the system of moral and spiritual education*. Education in contemporary educational environment. Materials of regional scientific and practical conference. SPb: LOIRO Press. [in Russian].
10. Kharlamov M.I. (2010). *Pedagogical potential of cultural and educationa environment of a Russian provincial town in spiritual and moral education of pupils*. Voronezh. [in Russian].

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Канарова Ольга Вікторівна
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна 20, м. Мелітополь,
Запорізька область, 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v1i12.822

Надійшла до редакції: 30.04.2014 р.
Прийнята до друку: 19.05.2014 р.